

AVEL HON LENNEGEZH O C'HWEZHAÑ (46)

E koun Charlie

Deroù an ugentvet kantved. Meur a dan ruz dindan meur a gaoter. Kaoterioù da virviñ mennozhioù, da virviñ ar gounnar... Tan lakaet gant tud yaouank deuet er bed en dibenn ar c'hantved all, gant o lañs. Ul lañs a vo torret ha drailhet kriz ha didruez gant heugaj ar brezel bed kentañ. Ar brezelioù a zismantr an dud, a zismantr ar sevenadurioù. Kement-mañ en anv tud all, en anv sevenadurioù all.

En korn-tro an daou gantved e tifoupo tud yaouank. Hon Tangi Malmanche, da gentañ, o klask sevel ar gentañ kelaouenn a lennegezh, a lizheradur, emezañ. En 1903 e oad : *Spered ar Vro*. Evel ur fulenn a-us da dan hon lennegezh. Met ur fulenn a lakao tan dindan kaoter *Gwalarn*.

Goude zo daou zen, daou vignon tost, Kalloc'h hag an Diberder. Ur Yann hag un Iwan. Kredet sevel ur gelaouenn da gaout lec'h da zivizout, da gounnariñ, da eskemm, da dabutal, kalet gwall alies : *Brittia* entre 1912 ha 1914. Hon Yann a vo falc'het gant obuzioù diempenn genaouegerezh ar brezel, ur c'houblad bloavezhioù hanter goude ma voe falc'het ar gelaouenn.

Tavet ar mouezhioù ? Hag an tan eta ? An tan dindan hon c'haoterioù ? Dalc'het e oa, « glaou ruz e-mesk ludu » evel ma skrivo Loeiz Herriou goude, kalz goude.

Brittia, an anv a oa ar programm e-unan. Hon Yann (hag a sine Yann Kallouc'h) hag hon Iwan, daou ouiziege, bet oc'h uzañ foñs o bragoù studierien o selaou kentelioù mistri ar brezhoneg kozh pe ar c'heltieg koshoc'h c'hoazh, a oa mennet da lakaat an traoù da virviñ a-glogorennoù. Al lennegezh, al lizheradur evel ma lârent ivez, a oa unan eus an armoù. Armoù keginañ a oa ezhomm. Keginañ, aozañ an dazont.

Brittia ne vo ket un eil *Spered ar Vro*, ne vo ket ur rak-*Gwalarn*, tamm. *Brittia* a vo eus al lec'hioù diziouerus evit lakaat mennozhioù da darzhañ, evit lakaat ar c'hammedoù bihan da zont kammedoù bras.

Met ur gwalarn bennaket a oa memes tra eus tu an daou ganet entre Groe hag an Oriant, war aodoù lipet gant ar mor gwerous : Iwerzhon zo roet plas kaer dezhi. Troidigezh *Derdriu pe Harlu Mibion Usneh* a hento *Brittia* a niverenn da niverenn :

« O Derdriu, c'hwi a denno àr an douar lazherezhoù bras,
Rak mand eo kaer ho fas evel hini ar gwragez brudetañ,
Uladiz e vo ret dezhe gouzañv paot a zrougoù en hoz amzer,
O plac'hig koant ar sorbiennour Fedelmid ! »

Ur skrid hag a vo adtroet hag embannet gant ur Yann-Vari Henaou awenet, diwezhatoc'h, gant sikour Dihunamb ! ha Loeiz Herriou.

Pe c'hoazh un droidigezh diwar Thomas Moore (1779-1852), *Plac'h Iwerzhon*, gant Gweltaz (ur paotr Kintin bennaket hervez hon Lukian) :

« Warni 'skede mein uhelbriz,
He dorn gwenn 'zouge ur vazh aour fetis ;
Met, muioc'h 'vit aour pe diamant,
'Pare kaerder he lagad drant.

- C'hwi zo, Itron, gwall zispouron,
O vale unanik 'n hon henchoù don !
Daoust 've tud Eire ken diseblant ha yen
Ouzh merc'hed koant pe ouzh aour melen ?

- Dinec'h a-grenn me 'gerzh, aotroù ;
Mar be tomm o gwad pe o yalc'h goullo,
Dreist merc'hed koant, koulz dreist pep teñzor,
Mibien Eire 'briz o enor. »

Gant ur mousc'hoarzh seder, sioulik,
'Dreuz d'hon maezioù eo aet ar plac'hig...
Meulet ra vezo an hini a fizias
En enor mibien Eire c'hlas ! »

Met an hini a voe tour-tan lennegel *Brittia* : Yann-Bêr Kalloc'h. Lod barzhonegoù a roio d'ar gelaouenn (*Pried ar Barzh, Fiat, Ma c'halon zo e Breizh-Izel...*). Iwerzhon da awen, ha Skos ivez. Robert Burns (1759-1796), barzh uvel ha menajer, ha barzh skosat a-raok pep tra a bresto un neudenn bennaket d'hon C'halloc'h : « My heart's in the Highlands, my heart is not here ». Un neudenn hag a deuio da vezañ :

« Ma c'halon zo e Breizh-Izel
Ne vern men 'ma ar c'horf-mañ,
Ma c'horf skuizh ennon pep ezel.
Tro'n dez, tro'n noz e c'harman :
Ma c'halon zo e Breizh-Izel
Ma c'halon n'eo ket aman. »

Gwerzennoù sichet don en hiraezh. An hiraezh zo hep broadelezh. An hiraezh a aparchant da Vab-Den, hag ul lod kaer d'hon C'halloc'h.
E varzhoniezh zo ivez un digarez kaer dezhañ da reiñ e soñj, da rannañ e c'hoanag ganimp. Lenn e varzhonegoù ha lenn e eskemmoù lizhiri gant e vignon, e gile a vefe reishoc'h lâret, Iwan an Diberder. Dibreder hennezh, ne oa ket !

Diougan Ezekiel. Awen ar skritur sakr evel ma lâred. Levezon an Testamant Kozh : ur saga istorel ha lennegel evit ar gloer yaouank... Ur sevenadur klasel, ha pa vefe awenet gant ar Bibl, da ezteurel mennozhioù, soñjoù, gweledigezhioù. E vad a denno hon C'halloc'h digant ar c'helenn-se.
Met, sede, an holl n'o deus ket bet ar chañs, evel don, da vezañ skolieta gant ar Jezusted ha da c'hoût piv oa an Ezekiel-se ! Sede ma kavan reizh reiñ amañ skrid an diougan biblek-se troet ken kaer gant Pêr ar Gall ha Job Lec'hvien :

« Hag e voe warnon dorn an Aotroù, hag am c'hasas e-maez, dre spered an Aotroù, hag am lezas e-kreiz ur stankenn a oa leun a eskern. Hag e reas din tremen en o c'hichen, tro-dro, ha setu ma oant niverus-tre war-c'horre ar stankenn, ha ma oant disec'het a-grenn.
Hag e lavaras din : 'Mab-den, hag advevañ a ray an eskern-se ?' Hag e lavaris : 'Aotroù Doue, te a oar !' Hag e lavaras din : 'Diougan war an eskern-se ; hag e lavari dezho : Eskern disec'het, selaouit ouzh komz an Aotroù !' Evel-henn e komz an Aotroù Doue ouzh an eskern-se : 'Me a gaso ennoc'h ur spered hag ec'h addevot. Lakaat a rin warnoc'h nervedoù, ha da greskiñ warnoc'h kig, ha ledañ warnoc'h kroc'hen ; lakaat a rin ennoc'h ur spered hag e vevot, hag e ouezot ez on an Aotroù !'
Hag e tiouganis evel ma oa bet gourc'hemennet din. Hag e voe trouz, tra ma tiouganen, ha goude, ur safar, hag e tostaas an eskern an eil ouzh egile. Hag e sellis, ha setu warno nervedoù, hag ar c'hig a greske, hag en em lede warno kroc'hen, war-varr ; met a spered ne oa ket enno. Hag e lavaras din : 'Diougan d'ar spered ! diougan, mab-den, hag e lavari d'ar spered : Evel-henn e komz an Aotroù Doue : Eus ar pevar avel, deus, o spered ! ha c'hwezh war ar vrutridi-se, maz addevint !' Hag e tiouganis evel ma oa bet gourc'hemennet din, hag e teuas enno ar spered hag e vevjont hag e savjont war o zreid : un armead bras-tre, meurbet !
Hag e lavaras din : 'Mab-den, an eskern-se a zo holl diegezh Israel. Setu ma lavaront : Disec'het eo hon eskern ! kolet eo hor goanag, freuzet omp ! Setu perak, diougan, hag e lavari dezho : Evel-henn e komz an Aotroù Doue : Setu ma tigor an ho pezioù ; hag e rin deoc'h sevel eus ho pezioù, va fobl, hz g ho kasin war zouar Israel. Hag e ouezot ez on an Aotroù pa'm bo digoret ho pezioù hag ho savet eus ho pezioù, va fobl ! Hag e lakin va spered ennoc'h hag e vevot ; hag ho tiazezin war ho touar, hag e ouezot eo me, an Aotroù, am eus komzet hag am eus graet, - diougan an Aotroù !'... »

Ha bremañ skrid hon C'hallouc'h awenet gant an diougan-se, bet o kemer skeudenn an eskern sec'h, o tasorc'hiñ, evel ma rank dasorc'hiñ ar vroad :

« Kentizh, un trouz spontus zo savet àr-dro din,
Ur fñvadenn em grae, bras, e-pad ma komzen,
Taolet em eus ma sell da bevar c'horn an dachenn :
O burzhud ! An eskern d'an eskern a dostae ;
Mat en e lec'h, an eil d'e gile em joente,
Arnezhe kig, kroc'hen en un taol oa kresket,
Lan a oant holl a vel... maet spered n'o doa ket :

A-nevez, me glevas ar Vouezh vras é sevel :
'Den, diougan d'ar Spered donet. Galv an avel :
Ag ar gornôg, ag ar reter, ag ar gwalarn,
Ag ar gevred, Spered, deus ! C'hwezh àr an eskern.
C'hwezh àr ar re varv-mañ astennet el lann vras...' »

Talvoudus geriennoù hon Yann d'an Iwan diwar-benn e skrid. Reiñ a ra alc'hwez e skrid just a-walc'h (lakaet er skritur a hiziv ganin ha miret perzhioù yezh hon Yann-Bêr, evel da en lec'h gant, da skouer) :
« Ar c'horf da gentañ, ar spered goude. Ur Vreizh savet he c'horf hag ankouet dezhi he spered, ne vehe, èl ma lârit, maet ur c'hornad-bro gall. Mes a-gaoz d'an dra-se e lâran-me deoc'h : na laoskomp ket d'ar Gall ar soursi da zakor dimp ur Vreizh politik (korf Breizh), savomp hi ni hon-unan. El-se e vehemp sur ne vo ket ankouet c'hwezhniñ ur spered broadel. »

E oamp en 1911. Trouz reveulzi ar gevredigezh, ha n'eo ket er gevredigezh, trouz ar brezel o tostaat. Ur brezel en go abaoe 1870. Gwad berv tud yaouank o sellet war-du dazont an amzer. Gwad berv tud yaouank awenet gant *Sinn-Féin* Iwerzhoniz, int ivez : « Hon-Unan ».

Penaos kompren ne vije ket bet graet berzh gant barzhoniezh hon Yann, ha se en tu-hont d'an arz.

Penaos kompren ne vije ket bet eus *Gwalarn* goude : ret e oa kas ar berviñ da benn.

Skrivañ a rae pelloc'h : « Greomp ni-mem àr-dro d'hon Mamm, hep goulenn harp get an estren. Em dolpomp, urzhomp Breizh, hep ehan birviken a labourat da zihun he spered. Hiriv an dez, er stad m'ema Breizh, lezel a gostez ar politik evit em soursiañ ag ar lizheradur hepken a zo lakaat ar c'harr a-raok ar jav. Greomp politik ur wezh da vat, evit ma hor bo peoc'h goude d'ober hol labourioù lizheriek ha da glask ar vravite glan e pep rann ag an ijin. » Ha ken disheñvel a se eo hiziv ?

Hon Yann en devoa meizet ne c'hall ket al lennegezh bezañ er-maez eus ar soñjezennoù politikel :

« Dihun Breizh korf ha spered, he lakat sonn àr droad, buhezek ha nerzhus... ». Ur mennad desket diwar diougan Ezekiel ar Bibl.

Yann, evel Iwan, a ouie re vat eo ar skrivañ hag ar c'hrouiñ en brezhoneg un akt a stourm... Un akt nerzhus. Nerzh ar weledigezh. Nerzh hon gweledigezh.

Herve Bihan

Levrlennadur

Gweltaz, *Plac'h Iwerzhon*, Brittia, Trivet bléad – T. II – Niverenn 1 – Mae 1914, [p. 27].

En Had, savet ha renet gant Sten Kidna etre 1951 ha 1956 (12 niverenn).

Yann-Ber Kalloc'h, *Ar en deulin*, Dihunamb, 1935.

Yann-Bêr Kalloc'h, *Àr an Daoulin*, Aber, 2018.

Yehezkel, ar Bibl III, *Ar Brofeded vras hag an Daouzek*, troet diwar an hebraeg gant Pêr ar Gall ha Job

Lec'hvien, An Tour-Tan, 1982, pp. 140-193.

Robert Burns, *My heart's in the Highlands* (1789) :

https://en.wikipedia.org/wiki/My_Heart%27s_in_the_Highlands